

1. תלמוד ירושלמי מסכת שביעית פרק א הלכה א

[דף א עמוד א] מתני' עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית בית שמאי אומרים כל זמן שהוא יפה לפרי ובית הלל אומרים עד עצרת וקרובים דברי אלו להיות כדברי אלו: גמ' עד אימתי חורשים כו' כתיב [שמות כג יב] ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות וכתוב בחרש ובקציר תשבות מה אנן קיימין אם לענין שבת בראשית והלא כבר נאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ואם לענין שבתות שנים והלא כבר נאמר שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך אלא אם אינו ענין לשבת בראשית ולא לענין שבתות השנים תניהו ענין באיסור שני פרקים הראשונים בחרש ובקציר תשבות בחרש שקצירו אסור ואיזה זה זה חריש של ערב שביעית שהוא נכנס לשביעית ובקציר שחרישו אסור ואיזה זה זה קציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית וא"כ למה נאמר חורשים עד ראש השנה רבי קרוספי בשם רבי יוחנן רבן גמליאל ובית דינו התירו באיסור שני פרקים הראשונים רבי יוחנן בעי לא כן תנינן אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו עד שיהא גדול ממנו בחכמה ובמנין רבי קרוספי בשם ר' יוחנן שאם בקשו לחרוש יחרושו ויעקרו אותן מן המשנה רבי קריספא בשם ר' יוחנן שאם בקשו לחזור יחזורו התיב ר' יונה הרי פרשת המילואים הרי פרשת דור המבול הרי אינן עתידין לחזור מעתה יעקרו אותן מן המשנה אלא כדי להודיעך וכא כדי להודיעך אמר ר' מנא כ"י דתנינן תמן שאם יאמר אדם כך אני מקובל יאמרו לו כדברי ר' איש פלוני שמעת וכן שאם יאמר אדם שמעתי שאסור לחרוש עד ראש השנה יאמר לו באיסור שני פרקים הראשונים שמעת רבי אחא בשם רבי יונתן בשעה שאסרו למקרא סמכו ובשעה שהתירו למקרא סמכו בשעה שאסרו למקרא סמכו בחרש ובקציר תשבות בחרש שקצירו אסור ואי זה זה זה זה חריש של ערב שביעית שהוא נכנס לשביעית ובקציר שחרישו אסור ואי זה זה זה זה קציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית ובשעה שהתירו למקרא סמכו ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך מה ערב שבת בראשית את מותר לעשות מלאכה עד שתשקע החמה אף ערב שבתות שנים את מותר לעשות מלאכה עד שתשקע החמה ולמה עד עצרת עד כאן הוא יפה לפרי מכאן ואילך הוא מנבל פירותיו והא תנינן אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל עד כאן הוא מעבה את הכורת מכאן ואילך הוא מתיש את כוחו ויחרוש מתוך שהוא יודע שהוא מתיש כחו של אילן אף הוא אינו מתכווין לעבודת הארץ ולמה לא תניתא מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה פעמים שאין הגשמים מצויין ואין הליחה מצוייה והוא עתיד לחרוש קודם לעצרת כדברי בית שמאי ובית הלל אומרים עד העצרת:

❖ אסמכתא כסימן לזכרון (או לדינים דרבנן או לקבלות)

2. הקדמת הרמב"ם למשנה

וכל ענין שאין לו רמז במקרא ולא אסמכתא ואי אפשר ללמדו באחת המדות, באלה בלבד אומרים הלכה למשה מסיני, ולפיכך כשאמרנו שעורין הלכה למשה מסיני הקשינו על זה ואמרנו, איך תאמר עליהם שהם הלכה למשה מסיני והרי השיעורים רמוזים בפסוק ארץ חטה ושעורה, והיתה התשובה על זה שהם הלכה למשה מסיני, ואין להם שום יסוד שילמדו ממנו באחת המדות, ואין להם רמז בכל התורה, אלא הסמיכות לפסוק זה כעין סימן כדי שישמרום ויזכרום, ואין זה מענין הפסוק, וזהו ענין אמרם קרא אסמכתא בעלמא, בכל מקום שנזכר.

3. תוספות מסכת מנחות דף צב עמוד ב

עוד פירש לשון אחר גירסא בעלמא קראי אסמכתא בעלמא לאוקמי גירסא לסימנא.

4. השגות הרמב"ן לספר המצוות שורש א

וענין כזה בכמה מקומות בתלמוד נאמר על כלל האסמכתות בעניינים שהם מדברי סופרים ולשונם השגור ברמזים הוא זה מאי קראה. ועל העיקרים אומרים שנאמר או מנא לן או מנא הני מילי. ולא תמצא שיאמר בעל המימרא עצמו מאי קראה אבל חכם אחר אחריו מסמיך הדבר לקרא. רוב דבריהם יביאו בהם בלשון מאי קראה פסוקי קבלה ומהם מן התורה לסמך.

5. רבי יהודה הלוי, כוזרי ג:עג

כך בארו את הפסוק "ויצו ה' אלהים על האדם לאמר: מכל עץ הגן אכל תאכל" (בראשית ב:טז) כרמז לשבע מצוות שנצטוו בני נח, בדרשם: "ויצו - אלו הדינים, ה' - זה ברכת השם, אלהים - זו עבודה זרה; על האדם - זו שפיכות דמים, לאמר - זה גילוי עריות, מכל עץ הגן - זה גזל, אכל תאכל - זה אבר מן החי" (סנהדרין נו:). מה רב המרחק בין העניינים האלה ובין הפסוק הזה! אין זאת כי אם קבלה היה בידם עניין שבע מצוות אלו, וסמכוה על הפסוק הזה דרך 'סימן', למען הקל בזה על זכירת המצוות

---הסבר של רבינו דוד בן שמואל הכוכבי בספר הבתים מגדל דוד - ספר אמונה שער ד' פר ז': ומהר"ץ חיות במבוא לתלמוד פרק א'. (ר' דוד הכוכבי היה חכם מפרובונס במאה ה-14)

❖ דרך מליצא

6. רמב"ם מורה נבוכים ג:מג :

נחלקו בני אדם בדרשות לשני חלקים:

(1) החלק האחד ידמה שהם אמרו על צד באור עניין הפסוק ההוא
(2) והחלק השני הוא מבזה אותם, ויחשבה לשחוק, אחר שהוא מבואר-נגלה שאין זה עניין הפסוק. והחלק הראשון נלחם ונתגבר לאמת הדרשות - לפי מחשבתו - ולשמרם, ויחשוב שהם עניין הפסוק, ושמשפט הדרשות כמשפט הדינים המקובלים. ולא הבינה אחת משתי הכתות שהם על צד מליצות השיר, אשר לא יסופק עניינם על בעל שכל. והתפרסם הדרך ההוא, והיו עושים אותו הכול, כמו שיעשו המשוררים מזמורי השיר. אמרו רבותינו ז"ל (כתובות טו) "תני בר קפרא: 'יתד תהיה לך על אונך' - אל תקרא 'אונך', אלא 'אוזןך' - מלמד: שאם ישמע אדם דבר מגונה, ייתן אצבעו בתוך אוזנו". ואני תמה, אם זה התנא אצל אלו הסכלים כן יחשוב בפירוש זה הפסוק, ושזאת היא כוונת זאת המצווה, ושהיתד הוא האצבע, ו'אונך' הוא האוזניים?! איני חושב שאחד ממי ששכלם שלם יחשוב זה. אבל היא מליצת שיר נאה מאוד, הזהיר בה על מידה טובה, והיא: כי כמו שאסור לומר דבר מגונה, כן אסור לשמעו. וסמך זה לפסוק על צד המשל השיר. וכן כל מה שיאמר בדרשות "אל תקרי כך, אלא כך" - זהו עניינו.

❖ שיטה המיוחדת של המהר"ל - אסמכתא = בל תוסיף של הרמב"ם

7. ספר מהר"ל (מנהגים) ליקוטים

[ע] אמר: כל היכא דאיתמר מדרבנן הוא וקרא אסמכתא בעלמא, הכי פירושו ודאי תקנתא דרבנן הוא והם יצאו ובדקו ומצאו להם סמך מקרא, וסמכו דבריהם עליו כדי להחזיקם שיהיו סבורים דהוא מדאורייתא ויחמירו בו, ולא אתו לזלזל ולהקל בדברי חכמים.

8. רמב"ם הלכות ממרים פרק ב:ט

הואיל ויש לבית דין לגזור ולאסור דבר המותר ויעמוד איסורו לדורות וכן יש להן להתיר איסורי תורה לפי שעה מהו זה שהזהירה תורה לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו, שלא להוסיף על דברי תורה ולא לגרוע מהן ולקבוע הדבר לעולם בדבר שהוא מן התורה בין בתורה שבכתב בין בתורה שבעל פה, כיצד הרי כתוב בתורה לא תבשל גדי בחלב אמו מפי השמועה למדו שזה הכתוב אסר לבשל ולאכול בשר בחלב, בין בשר בהמה בין בשר חיה אבל בשר העוף מותר בחלב מן התורה, אם יבוא בית דין ויתיר בשר חיה בחלב הרי זה גורע, ואם יאסור בשר העוף ויאמר שהוא בכלל הגדי והוא אסור מן התורה הרי זה מוסיף, אבל אם אמר בשר העוף מותר מן התורה ואנו נאסור אותו ונודיע לעם שהוא גזרה שלא יבא מן הדבר חובה ויאמרו העוף מותר מפני שלא נתפרש כך החיה מותרת שהרי לא נתפרשה, ויבא אחר לומר אף בשר בהמה מותרת חוץ מן העז, ויבא אחר לומר אף בשר העז מותר בחלב פרה או הכבשה שלא נאמר אלא אמו שהיא מינו, ויבא אחר לומר אף בחלב העז שאינה אמו מותר שלא נאמר אלא אמו, לפיכך נאסור כל בשר בחלב אפילו בשר עוף, אין זה מוסיף אלא עושה סייג לתורה וכן כל כיוצא בזה.

9. מסכתות קטנות מסכת אבות דרבי נתן נוסחא א פרק א

איזהו סייג שעשה אדם הראשון לדבריו הרי הוא אומר ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכול תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראשית ב' ז') לא רצה אדם הראשון לומר לחוה כדרך שא"ל הקב"ה אלא כך אמר לה ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותון (שם ג' ג') באותה שעה היה נחש הרשע נוטל עצה בלבו אמר הואיל ואיני יכול להכשיל את האדם אלך ואכשיל את חוה הלך וישב אצלה והרבה שיחה עמה אמר לה אם לנגיעה את אומרת צוה עלינו הקב"ה הריני נוגע בו ואיני מת אף את אמו תגעי בו אי את מתה. מה עשה הנחש הרשע באותה שעה עמד ונגע באילן בידיו וברגליו והרתיעו עד שנשרו פירותיו לארץ.

❖ אסמכתא הוא חלק מן התורה

10. חידושי הריטב"א מסכת ראש השנה דף טז עמוד א

והא דקאמר אמר הקב"ה אמרו לפני מלכיות זכרונות ושופרות, משום דאע"ג דפסוקי מלכיות זכרונות ושופרות אינם מן התורה אלא מדרבנן כדפרישנא, מ"מ ממה שאמרה [תורה] זכרון תרועה יש ללמוד שראוי להזכיר פסוקי תרועה ופסוקי זכרון, ומלכיות נפקא לן כמו שדרשו רז"ל מסיפרי מפסוק והיה לכם לזכרון לפני אלהיכם אני ה' אלהיכם שאין תלמוד לומר אני ה' אלהיכם אלא זה בנה אב בכל מקום שאתה אומר זכרונות אתה סומך לו מלכיות (עי' לקמן ל"ב א'), ומהכא סמכו רבנן לתקוני הני פסוקי דתקיעתא, ומשום הכי קתני ר"ע שאמר הקב"ה אמרו לפני מלכיות זכרונות וכו' שכל מה שיש לו אסמכתא מן הפסוק העיר הקב"ה שראוי לעשות כן אלא שלא קבעו חובה ומסרו לחכמים, וזה דבר ברור ואמת, ולא כדברי המפרשים האסמכתות שהוא כדרך סימן שנתנו חכמים ולא שכונת התורה לכך, ח"ו ישתקע הדבר ולא יאמר שזו דעת מינות הוא, אבל התורה (העידה) [העירה] בכך ומסרה חיוב הדבר לקבעו [ל]חכמים אם ירצו כמו שנאמר ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך, ולפיכך תמצא החכמים נותנין בכל מקום ראייה או זכר או אסמכתא לדבריהם מן התורה כלומר שאינם מחדשים דבר מלבם וכל תורה שבע"פ רמוזה בתורה שבכתב שהיא תמימה וח"ו שהיא חסירה כלום.

11. ספר באר הגולה (מהר"ל) באר הראשון פרק א

וכאשר תחקור על מקומו של הבאר הזה, תמצא אותו נחלק לד' ראשים; האחד מה שפרשו חכמים המצוה שבתורה, וזה שנקרא 'דברי סופרים'. ואין הכוונה כלל שיהיה זה מדבריהם בלבד, כי תורה הוא לגמרי, וחייב עליו כמו שמחויב על הדבר המפורש בתורה. ונקרא 'דברי סופרים' בשביל שפירוש המצוה מדברי הסופרים, כמו שיתבאר. השני, הם המצות שהם בעצמם דברי סופרים, והביאו ראייה ודרש מן התורה. ואמרו על זה כי המצוה מדבריהם, רק קרא אסמכתא בעלמא. ורבים טועים שסבורים לומר כי אין לאותה מצוה כלל שום עניין אל התורה באמת, רק שהם עשו למצוה דבר דרש מן התורה כאילו היה זה מליצה בלבד. והאומרים כך טעו, לא הבינו דבריהם, כי חס ושלוש שיהיה דבר אחד מדבריהם נאמר להרחבת הלשון ויפוי המליצה, רק כל דבריהם אמת. וכאשר אמרו מנין דבר זה, והביאו ראייה מן המקרא, יש באמת ראייה מן המקרא לדבריהם. ויתבאר בקצת דברים, והם עדות על השאר...

וכן בפרק אין מעמידין (ע"ז לז ב), השלקות והכבשים אסורים. מנא הני מילי? דאמר קרא (דברים ב, כח) אוכל בכסף תשביירני ואכלתי ומים שתיתי - מה מים שלא נשתנו על ידי אור, אף שלקות שלא נשתנו על ידי אור.

וקאמר, מידי 'אור' כתיב?! אלא דרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא. עד כאן. אין הפירוש שיהיה הכתוב זכר ומליצה בלבד, רק שלמדו גזירת חכמים מן המקרא, שלכך כתוב "אוכל בכסף תשביירני ומים ושתיתי", שהאוכל הזה דומה למים, כמו פירות וירקות שלא נשתנו, כמו מים שלא נשתנו. וקרא אורחא דמילתא קאמר, שאומה שהיא נבדלת מאומה אחרת, כמו שישראל נבדלים מכל האומות, אין דרך להיות להם חבר ושתוף עם האומה שנבדלת ממנה, ואין קונים זה מזה רק דבר שלא נשתנה. ולפיכך זכר הכתוב "מים", שזה לא נשתנה, וכן אוכל דומה לו. ובודאי אורחא דמילתא קאמר, ולא למצוה. מכל מקום למדו שדרך האומה להיות נבדלת מן אחרת בתקון האוכל.

ומזה למדו גזירה זאת, שהם גזרו על בשולי גוים, להיות הבדל האומה מאומה, בפרט באוכל שצריך תקון האדם, כי האוכל הוא נפש האדם, כי האוכל מחיה את האדם עצמו, והרי אומה זאת נבדלת בעצמה מן האומה האחרת.

ולפיכך אוכל שנעשה אוכל על ידי אחד מאומה אחרת, יש לישראל להרחיק אותו, אחר שהאוכל הוא מקיים האדם עצמו. בודאי אם לא נעשה אוכל על ידי אומה אחרת, הרי אין האוכל שייך אליו, כי לא עשאוהו אוכל, אבל אוכל שנעשה על ידי אומה אחרת, יש לישראל להרחיק אותו, ואם אין מרחיק יש להם קירוב וחבור.

והרי יש לדבר זה סעד גדול מן הכתוב, רק שהכתוב מדבר מאורחא (דקרא) [דמילתא]. וזה סמך אל בשולי גוים שהוא אסור, מפני שהוא קירוב להם.

12. פירוש המשנה לרמב"ם מסכת כלים פרק יז

וזכור כלל זה כי בו תדע בכל מקום שיהיה לך ספק באיזה שיעור שיהיה אם תנהוג בו להחמיר או להקל, ואל יטען אמרו שיעורו מדברי סופרים עם הכלל שבידינו שכל השעורין הלכה למשה מסיני, כי כל מה שלא נתבאר בלשון התורה מדברי סופרים קוראין אותו ואפילו דברים שהן הלכה למשה מסיני, כי אמרו מדברי סופרים משמעו שהדבר קבלת הסופרים ככל הפירושים וההלכות המקובלות משה, או תקון סופרים ככל התקנות והגזרות. וזכור גם את זה.

13. קונטרס דברי סופרים א:כ (אחרי שהוא הסביר שיסוד כל דינים דרבנן הוא "רצון ה'", הוא מסביר

למה יש עדיפות לדינים דאורייתא (מולקד ע"י)

וטעמו של דבר זה פשוט מסברא דכיון דאנו רואין שהצורה האריכה בדבר זה יוצר מחבירו מסתמא הוא חשוב יותר ועיין בפירש"י פ' חיי שרה א"ר אחא יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום יותר מתורתן של הבנין שהרי פרשתו של אליעזר עבד אברהם נכפלה שתי פעמים והרבה מגופי תורה לא ניתנו אלא ברמיזה

ברי שרז"ל העירונו בזה דבדבר שהוא יותר חשוב לפני המקום בו האריכו הכתובים יותר וא"כ כל האיסורים של דבריהן שלא נאמרו כלל אפילו ברמיזה אלא שאנו יודעין מדברי חכמים שכך הוא רצונו ית"ש הן קלין עוד יותר מדברים הנלמדין בדרש בתורה שבע"פ

❖ בענין ה"ז הידוע ואסמכתא

14. שר"ת רבי עקיבא איגר מהדורה תניינא סימן לב

...אולם כפי מה שכתב ה"ז בכוונת תוס' סוכה דבדבר המפורש בקרא להתיר אין כח ביד חז"ל להחמיר, אזדא הראיה הנ"ל, די"ל דכוונת הרמב"ם כיון דבחלב מפורש בקרא להתיר לא נאסר מתקנת חז"ל, ובשר"ת חוות יאיר (סי' קמ"ב) השיג על ה"ז, דגדולה מזו מצינו דאפילו מה שהיא קצת מצוה מה"ת מצינו שאסרו חז"ל, דהיינו רבית נכרי, בפשוטו יש לחלק, דבעלמא יש כח ביד חז"ל לאסור, אבל היכא דאסמכו לאיסורם על הקרא א"א לכלול בזה דבר המפורש בקרא שהתיר, דאיך אפשר להסמיך האיסור על הקרא, כיון דבקרא מפורש להתיר...

❖ ספק לחומרא (ופירוש בית האוצר בענין*)

15. פרי מגדים פתיחה כוללת לאורח חיים א:כ

וראוי שתדע שיש ב' מיני אסמכתות אסמכתא חשובה ויש לה כעין רמז בתורה שבכתב כמו נטילת ידים ל חולין מקרא] ויקרא יא, יא[וידי לא שטף במים בחולין ק"ו א. 'ובברכות סוף פרק אלו דברים] נג, ב, [והתקד שתם] שם כ, ז, [אלו מים ראשונים זהו אסמכתא"בעלמא "שאיין רמז בקרא לזה. ועיין בתורת הבית הארוך קכ"ו ב] 'ריש בית שיש [ובדק הבית שם, ב, 'אסמכתות. ומשמע אסמכתאחשובה שיש לה כעין רמז בקרא ה זה כדין תורה ממש, ולא נפלאות ולא רחוקה היא לומר כן, כי בכל מילי דרבנן דין תורה הן מלאתסור ועל פ י התורה אשר יורוך, אלא דאתני בכמה דברים דלא ללקות על דבריהם מלקות דין תורה כי אם מכות מרדו ת, והקילובספיקו כמו שיראה הרואה] ספר המצוות [בשרש הא 'במגילת אסתר, וכבוד הבריות דוחה ללאו שלהן, הא כל היכא דאסמכוה אקראבאסמכתא חשובה דעתם להיות ממש כדין תורה, ולא מקילין בספיקו וגוזרין גזירה לגזירה באפשר וכדומה.

16. עלי תמר מסכת שביעית פרק א הלכה א

בשעה שאסרו למקרא סמכו ובשעה שהתירו למקרא סמכו. מכאן שההיתר צריך להיות נעשה באותם התנאים שנעשה האיסור ולפיכך סמכו למקרא אף שהיו יכולים להתיר מבלי כל אסמכא מהמקרא. ולכאורה איך יתבארו שני כתובים אלו המכחישים זה את זה. אכן יבואר עפ"י דברי הריטב"א בר"ה ט"ז וז"ל, שכל מה שיש לו אסמכתא מן הפסוק העיר הקדוש ברוך הוא שראוי לעשות כך אלא שלא קבעו חובה ומסרו לחכמים וזה דבר ברור ואמת וכו' אבל התורה העירה בכך ומסרה חיוב הדבר לחכמים לקבעו אם ירצו כמ"ש לעשות על פי התורה אשר יורוך וכו'. ומעתה השני כתובים האלו אינם מכחישים זה את זה, אלא אדרבא משלימים זה את זה, שנמסר הדבר לחכמים שיעשו כמו שירצו, וכשיראו שיש צורך לאסור יאסרו וכשיהיה צורך להתיר יתירו. ועיין במו"ק ג אימור כך התנו כל הרוצה לבטל יבא ויבטל, ופירש בשיטת תלמידו של ר"י מפריש, אם יראו צורך שעה שיתקלקלו הקרקעות אם לא יחרשו אותם אחרי זמנין הללו יהא כח ב"ד של אותן הדורות לבטל ולכן עמדו ר"ג ובית דינו ובטלו. ועמ"ש בפסחים פ"ו ה"א.